

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Московець Валерій Іванович

УДК 316. 4. 066

**ВЗАЄМОДІЯ НАСЕЛЕННЯ З МІЛІЦІЄЮ:
СТАН ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ**

Спеціальність 22.00.03 - соціальна структура,
соціальні інститути та соціальні відносини

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата соціологічних наук

Харків - 2001

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі прикладної соціології Національного університету внутрішніх справ МВС України, м. Харків.

Науковий керівник: доктор соціологічних наук, професор

Соболев Василь Олександрович, Національний університет внутрішніх справ, начальник кафедри прикладної соціології.

Офіційні опоненти:

доктор соціологічних наук, професор **Бакіров Віль Савбанович**, ректор Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна;

кандидат юридичних наук **Ануфрієв Микола Іванович**, заступник Міністра внутрішніх справ України.

Провідна установа: Інститут соціології НАН України, відділ соціології культури та масових комунікацій (м. Київ).

Захист відбудеться "23" червня 2001 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.01 у Національному університеті внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, пр. 50-річчя СРСР, 27.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету внутрішніх справ (61080, м. Харків, пр. 50-річчя СРСР, 27).

Автореферат розісланий "22" травня 2001 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.С. Мошенський

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Становлення правової держави і громадянського суспільства в Україні вимагає формування відповідних відносин між населенням і державними установами. Населення при цьому повинно взяти на себе зобов'язання утримувати державні установи шляхом сплати податків, дотримуватись у повсякденному житті вимог правових норм, які проголошує держава від імені суспільства, брати практичну участь у підвищенні ефективності та якості роботи державних службовців. Держава, зі свого боку, мусить забезпечувати зовнішню і внутрішню безпеку суспільного життя в усіх сферах, основні права і свободи громадян сприяти підприємницькій діяльності.

Реалізація вказаних завдань потребує розробки і впровадження відповідних науково обґрунтованих програм. Це підкреслюється й в Указі Президента України від 25.04.2001 р. за № 275/2001 "Про розвиток соціологічної науки в Україні". У ньому, зокрема, вказується на необхідність започаткування державних наукових програм з метою вивчення найактуальніших соціальних проблем українського суспільства та розроблення пропозицій щодо його подальшого розвитку, створення для цього відповідних соціологічних і соціально-психологічних служб у державних установах.

Однією зі складних й актуальних проблем, з якими пов'язане зміцнення демократичних засад суспільства, є поліпшення взаємовідносин між населенням і міліцією. Узагальнення практичних заходів щодо реалізації Комплексної програми "Міліція і населення - партнери" свідчить, що для досягнення мети програми необхідно вирішити декілька теоретичних і практичних проблем.

По-перше, існують різні концептуальні підходи щодо взаємодії поліції (міліції) і населення, тому при розробці програм їх співпраці важливо виявити можливості кожного з них.

По-друге, при вивченні реального стану взаємовідносин поліції (міліції) і населення використовують різні методики соціологічного вимірювання, що обумовлює неоднозначність отриманих результатів. Тому потрібно провести узагальнення методів соціологічного вимірювання, яке допоможе вдосконалити існуючі методологічні та методичні засоби соціологічних досліджень.

По-третє, протягом 90-х років поряд зі старим за формою, але новим за змістом співробітництвом, з'явилися нові форми і способи взаємодії, які потребують ґрунтовного якісного аналізу та узагальнення.

По-четверте, поширюється обмін досвідом роботи між працівниками міліції України і поліцією зарубіжних країн як на рівні керівництва, так і між місцевими відділами поліції (міліції). Існує потреба поглибленого вивчення та розробки рекомендацій щодо використання зарубіжного досвіду співробітництва поліцейських структур за громадянами зважаючи на особливості менталітету українського суспільства.

Таким чином, визначення шляхів налагодження ефективної взаємодії між міліцією та населенням є на сьогодні одним із пріоритетних завдань у процесі реформування органів внутрішніх справ і проведення адміністративної реформи в цілому.

Теоретико-методологічні основи вивчення проблеми соціальної взаємодії були закладені в роботах П.Сорокіна, Г.Зімеля, Е.Дюркгейма, М.Вебера, Т.Парсонса, Р.Дарендорфа, Р.Емерсона, П.Блау, Дж.Хоманса, де дається власне трактування її змісту та механізмів взаємодії.

Проте класичний аналіз означеної проблеми позбавлений системності, не враховує належним чином психологічну складову, а також прикладні аспекти взаємодії, які набувають великого значення у діяльності державних, у тому числі і правоохоронних інститутів.

Важливим для розв'язання цієї проблеми в теоретико-прикладному аспекті є всебічне дослідження особливостей соціальної перцепції в реальних соціальних групах. Науковий аналіз механізмів міжгрупової взаємодії дає можливість більш повного вивчення феномена соціальної взаємодії. У цьому аспекті проблему взаємодії розробляли Г.М. Андрєєва, В.С. Агєєв, А.І. Донцов, Г. Теджфел, М. Шериф.

Практичне значення дослідження міжособистісного і міжгрупового сприймання і взаємодії широко обговорювалось у науковій соціологічній і соціально-психологічній літературі А.Н. Кузнецовим, А.С. Крикуновим, С.В. Кондратьєвою, А.А. Кроніком, А.А. Теньковим, О.В. Цукановою, Б.Г.Ананьєвим, А.А.Бодальовим, А.Н.Леонтьєвим та ін.

Низка робіт присвячена проблемам міжгрупової взаємодії і соціальної перцепції. Це, перш за все, праці А.С.Чернишова, І.Р.Сушкова, Ю.А.Луньова, С.Г.Єлізарова та інших. Однак проблеми соціальної перцепції в аспекті міжгрупового сприйняття потребують більш глибокого аналізу. Не проводилось також експериментальних досліджень, присвячених вивченню ступеня адекватності сприймання різними статусними групами міліції і населення одне одного в процесі їх взаємодії та взаємної відповідальності сторін за її результати. Проблема взаємодії населення з державними установами розглядалась в роботі В. С. Бакірова "Місто і держава".

Великий інтерес щодо вивчення факторів, які детермінують взаємодію правоохоронних органів із населенням, становлять роботи М.І. Бобневої, А.А. Деркача, А.А. Кроніка, Ш.А. Надірашвілі, Є.В. Шорохової, присвячені аналізу соціальних функцій норм та їх впливу на систему регуляції поведінки, нових підходів до вивчення соціальної установки, що дозволяє більш детально і конкретно розкрити її регулюючу функцію.

Проблема взаємодії правоохоронних органів і населення найбільш повно представлена в роботах таких науковців у галузі соціології, соціальної психології та юриспруденції, як А.С. Гречін, А.С. Греши, Ю.А. Крісічков, В.Н. Іванов, Ю.В. Кідрук, В.А. Ребрій, В.А. Щегорцов, А.П. Коренева, О.М. Бандурка, Л.М. Колодкін, А.Є. Жалінський, М.В. Костицький, Л.Ш. Берекашвілі, А.П. Закалюк, Ю.Ф. Кравченко, А.Ф. Майдіков, А.П. Ключніченко, В.П. Петков, В.Г. Поліщук.

Незважаючи на те, що системний підхід до проблеми дозволяє розглядати взаємодію міліції і населення як елемент правоохоронної діяльності як системи й одночасно чинник її успішності, він є одним із найменш розроблених у вітчизняній науці і потребує поглибленого аналізу, який може забезпечити соціологічний підхід.

Актуальність дослідження поглиблюється тим, що процеси соціальної взаємодії мають вияв мінімум у трьох видах: перший – це співробітництво, співпраця, яка виникає на основі усвідомлення спільних проблем; другий – це нейтралітет, який базується на думці, що кожен повинен робити свою справу; третій – це протисторова, конфлікт, в основі якого лежить протилежність інтересів міліції і населення. На жаль, в літературних джерелах, особливо публіцистичного характеру, увага зосереджується на конфліктній стороні взаємовідносин населення і органів правопорядку. Досі відсутні монографічні дослідження, в яких би комплексно висвітлювались умови, причини, фактори щодо співробітництва, співпраці населення з міліцією. В умовах демократизації українського суспільства ініціюється інституалізація органів охорони правопорядку в новому розумінні, із більш змістовним статусом, комплексом прав і обов'язків, що зобов'язує їх здійснювати не тільки правоохоронне, а й більш широке соціальне обслуговування населення. А це, в свою чергу, потребує збільшення масштабів взаємодії ОВС із соціальними групами, верствами і суспільством у цілому. Тому в роботі здійснено спробу розглянути механізм взаємодії міліції і населення як процес, який має комплексний характер, багатоаспектну природу вияву і поліфакторну систему детермінації, тобто з позиції соціології.

Дослідження практики співробітництва органів міліції і населення, узагальнення літературних джерел з цієї теми дозволяє констатувати, що склалася проблемна ситуація, коли у процесі становлення правової держави і громадянського суспільства зростає потреба в співробітництві органів правопорядку і населення для зміцнення громадської безпеки і забезпечення основних прав і свобод людини й громадянина, але слабкий рівень цієї співпраці через історичні та інші об'єктивні і суб'єктивні фактори не дозволяє задовольнити цю потребу.

Наявність цієї проблеми зумовила мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами. Робота виконана в межах "Комплексної програми удосконалення роботи з кадрами і підвищення авторитету міліції на 1999-2005 рр.", "Програми МВС України щодо розвитку партнерських відносин між міліцією та населенням на 2000-2005 рр.", планів роботи науково-дослідної лабораторії "Соціальна та психологічна робота в ОВС України", кафедри прикладної соціології Національного університету внутрішніх справ. Тема дисертації відповідає пріоритетним завданням учбового процесу щодо підготовки кваліфікованих фахівців для органів внутрішніх справ з урахуванням нового рівня вимог щодо співпраці міліції з населенням.

Мета дослідження - соціологічний аналіз сутності, стану, методів удосконалення процесу взаємодії міліції і населення в Україні як фактора підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів щодо захисту прав і свобод громадян.

Для досягнення сформульованої мети потрібно було вирішити такі завдання:

- провести аналіз соціологічних і соціально-психологічних теорій щодо природи соціальної взаємодії, особливостей взаємодій між державною установою і соціальним середовищем;
- на основі виявлення видів взаємодії (співробітництво, співпраця, нейтралітет або протиборство, конфлікт) довести, що в умовах становлення демократичної, правової держави і громадянського суспільства пріоритетним видом є співробітництво;
- визначити чинники, що детермінують характер і специфіку взаємовідносин міліції і населення;
- узагальнити та систематизувати зарубіжний теоретичний та практичний досвід щодо співпраці поліції з населенням (громадянами);
- вивчити вплив на якість взаємозв'язків міліції з населенням ЗМІ, громадської думки, безпосередніх контактів громадян із працівниками міліції.
- проаналізувати існуючі форми і способи співпраці населення і міліції щодо забезпечення громадської безпеки, додержання основних прав і свобод людини і громадянина в межах області і підрайону (села).
- розробити соціальні технології удосконалення механізмів співробітництва міліції і громадських об'єднань.

Об'єкт дослідження - працівники міліції і населення тих територіальних одиниць, де вони працюють.

Предмет дослідження - соціальні та соціально-психологічні механізми взаємодії міліції і населення.

Теоретико-методологічні засади та емпірична база дослідження. Теоретичну основу дисертації склали наукові праці вітчизняних і зарубіжних соціологів, юристів, соціальних психологів, присвячені аналізу:

- процесів соціальних взаємодій в рамках теорій соціальної дії і соціальної поведінки М.Вебера, П.Сорокіна, Т.Парсонса, Р.Мертоні і П.Блау;
- взаємодії поліції (міліції) з населенням (громадою) як специфічного виду соціальної взаємодії.

Методологічний фундамент соціологічної концепції взаємодії міліції і населення визначає системний та цивілізаційний підходи. Системність дозволяє розглядати взаємодію як систему сталих зв'язків між міліцією і населенням, яка забезпечує максимальну ефективність діяльності по забезпеченню громадської безпеки й охороні прав і свобод громадян. Цивілізаційний підхід роз-

ширює межі дослідницького поля, забезпечуючи можливість аналізу впливу об'єктивних чинників на стан соціальних взаємодій в цілому, і між міліцією й населенням зокрема.

Емпіричну базу дисертаційного дослідження складають матеріали соціологічних досліджень "Криміногенна ситуація у м. Харкові і ставлення населення до міліції" (1997 р., N = 920 і 1999 р. N = 895); "Проблеми взаємозв'язку дільничних інспекторів міліції з мешканцями Харківської області" (1998, N = 877 мешканців області і N = 228 дільничних інспекторів); "Ефективність взаємодії міліції з громадськістю" (1999-2000 рр., N = 427); "Взаємопорозуміння та спілкування міліції і населення" (2000 р., N = 2058), які були проведені за участю автора протягом 1998-2001 рр.

Було також використано досвід конкретно-соціологічних досліджень вітчизняних і закордонних фахівців з зазначеної проблеми.

Основними науковими методами дослідження було обрано теоретичні (аналіз літератури, узагальнення експериментальних даних, аналіз передового досвіду, аналіз статистичних даних щодо криміногенної ситуації в країні, області, підрайонах) та емпіричні (анкетування і метод експертних оцінок, до яких застосовувалися методи шкалування та ранжування).

Вірогідність результатів дослідження забезпечувалась проведенням моніторингових досліджень впродовж 1997-2000 рр. за ідентичними квотними вибірками. Окремим дослідженням стало вивчення сукупності проблем, які обумовили організацію спільних дій міліції і громадян (на прикладі с. Солоніцевка Дергачівського району Харківської області).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше розглянуто співробітництво як вид соціальної взаємодії на такому об'єкті дослідження як населення і міліція. Особистий внесок дисертанта в розробку наукових результатів полягає в тому, що ним отримано низку нових результатів і узагальнень, а саме:

- встановлено суттєві інституціональні особливості соціального середовища, основних видів організації взаємодії: співробітництво, нейтралітет, протиборство та конфлікт;
- досліджено форми впливу сучасних соціальних змін на взаємовідносини між державними установами і громадськими формуваннями і, відповідно, між міліцією як державним інститутом і населенням;
- застосовано комплексний підхід до аналізу взаємодії населення з міліцією, їхні взаємостосунки розглянуто як систему різноманітних зв'язків (соціальних, правових, психологічних) разом із детермінуючими їх чинниками;
- доведено, що ставлення населення до міліції являє собою процес, котрий включає усвідомлення криміногенної ситуації, уявлення образу міліціонера як борця зі злочинністю і захисника прав і свобод людини, випадкові або необхідні контакти та постійну взаємодію з окремих напрямків охорони правопорядку за місцем проживання;

- запропоновано низку нових оригінальних напрямків щодо оптимізації взаємодії міліції з населенням, серед яких особливо важливим є створення системи громадського моніторингу за діяльністю міліції, внесення змін до Закону України "Про органи внутрішніх справ", інформаційного забезпечення взаємодії органів внутрішніх справ з громадянами;
- виділено базові принципи, на яких будується взаємодія міліції з населенням, та за їх допомогою узагальнено існуючий позитивний досвід взаємодії міліції з населенням;
- узагальнено та проаналізовано основні форми, способи та шляхи удосконалення процесу співробітництва працівників міліції із громадянами на сучасному етапі.

Теоретичне і практичне значення роботи полягає у тому, що:

- основні ідеї і висновки роботи розширюють наукове уявлення про принципи, форми та методи організації соціальних взаємодій між державним інститутом і громадянами суспільства, що може складати теоретичну базу для поглибленого вивчення процесів взаємодії правової держави і громадянського суспільства;
- проведені дослідження взаємовідносин між населенням і міліцією, аналіз ціннісних орієнтацій та установок працівників міліції і громадян на співпрацю; визначення форм і засобів їх взаємодії, а також запропоновані практичні рекомендації щодо удосконалення останньої дозволяють скорегувати основні концептуальні напрямки реалізації Комплексної програми щодо удосконалення роботи з кадрами і підвищення авторитету міліції і Програми МВС України по розвитку партнерських відносин між міліцією і населенням, кваліфіковано оцінювати рівень професійної готовності працівника міліції до співробітництва з громадянами.

Висновки дисертаційного дослідження можуть бути використані у практичній діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ, зокрема підрозділами по підтримці взаємозв'язків міліції з населенням, ЦГЗ, навчальними закладами, що готують кадри для органів внутрішніх справ.

Результати теоретичного аналізу і практичних досліджень використовуються в навчальному процесі в курсах соціології управління, соціології особистості, теорії і практики роботи з персоналом ОВС, публік рілейшнз в ОВС, зв'язків міліції з населенням: основні технології.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є персональною науковою працею, в якій викладено авторський підхід до аналізу стану та шляхів удосконалення взаємодії населення з міліцією та розглянуто вплив об'єктивних та суб'єктивних чинників, які обумовлюють процес цієї взаємодії.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки дисертації знайшли відображення в наукових публікаціях автора, а також доповідях на міжнародних науково-практичних конференціях "Актуальні проблеми роботи з персоналом в ОВС" (Харків, 1999); "Виховне, соціальне та психологічне забезпечення кадрової політики в органах внутрішніх справ:

методи та технології" (Харків, 2000); засіданні методологічного семінару науково-дослідної лабораторії соціальної та психологічної роботи в ОВС Національного університету внутрішніх справ.

Результати проведених досліджень доповідались в МВС України, УМВС в Харківській області, а також були використані при розробці програми "Порозуміння та співпраця між міліцією та населенням" в Солоніцевському підрайоні Дергачівського РВВС УМВС в Харківській області.

Публікації. За темою дисертації опубліковано 6 наукових робіт.

Обсяг та структура роботи. Загальний обсяг дисертації становить 196 сторінок, список літератури складається з 151 найменування, додатки займають 32 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми, висвітлюється ступінь її наукового опрацювання, формулюються мета і завдання дослідження; визначаються теоретико-методологічні засади й емпірична база; обґрунтовується наукова новизна отриманих результатів, їх теоретичне і практичне значення та форми апробації.

У **першому розділі** дисертаційного дослідження "**Аналіз концептуальних підходів щодо взаємодії населення і міліції**" здійснено соціологічний аналіз сутності процесу взаємодії, його детермінант та виявів із застосуванням системного та цивілізаційного підходів до розгляду феномена взаємодії в суспільному житті та у взаємовідносинах між міліцією та населенням. На основі використання класичних та сучасних теорій взаємодії зроблено дослідження існуючих у сучасному українському суспільстві форм взаємодії між державними установами і населенням.

У **першому підрозділі роботи** "*Основні теоретичні підходи до розгляду проблеми взаємодії і її складових у суспільних науках*" виділено низку теоретичних концептуальних напрямків, які визначають взаємодію як:

- систему, що знаходиться в стані рівноваги, яка поступово порушується і відновлюється, та в основі якої лежать логічні (раціональні) і нелогічні (емоційні) дії сторін;
- соціальний феномен, в якому виникаючі форми взаємодії встановлюються і закріплюються, спираючись на внутрішні психологічні структури особистості;
- зіткнення різноманітних інтересів взаємодіючих сторін;
- процес обміну винагородами в ході спільної діяльності;
- згоду або відмову від пристосування у грі, ритуалі.

Соціологічний підхід дозволив виділити як ключову проблему соціальної перцепції. Доводиться, що міжособистісне пізнання в системі "суб'єкт-суб'єкт", де суб'єкти - це різноманітні соціальні групи, є обов'язковим компонентом спілкування і взаємодії. Його дослідження дозволяє розкрити глибинні механізми і закономірності процесів спілкування і спільної діяльності.

Зазначено, що формування стосунків між соціальними групами і вплив останніх на взаємодію можуть бути усвідомленими, якщо враховується міжособистісне і міжгрупове сприйняття.

При цьому пізнання й оцінка групи як цілого, міжособистісних стосунків у ній, системи ціннісних орієнтацій є однією з умов успішної побудови спільних дій. Такі висновки обумовлені тим, що члени групи можуть при пізнанні й оцінюванні ситуації виходити не тільки з особистих позицій, але й з позицій групи як цілого, а також з позицій членів інших груп.

У ході теоретичного аналізу визначено вплив статусу групи на особливості соціального сприйняття щодо взаємодії міліції і населення. Вивчений механізм формування неадекватного образу одне одного, з урахуванням нових соціальних реалій, шляхом зіставлення рівнів взаємовідповідності сприйняття груп, які займають статусно-полярне становище.

Узагальнення теоретичних підходів та результатів емпіричних досліджень дозволило виділити основні якості суб'єктів, які визначають позитивне сприйняття в процесі взаємодії:

- рівень освіти, загальної культури особистості чи групи, котрий дозволяє на основі власного або привласненого досвіду інтерпретувати поведінку людей, спираючись на аналіз їх особистісних особливостей;
- високий рівень самопізнання, який дозволяє відокремити свої професійні, вікові, етнічні й інші упередження, стереотипи й установки від реальних мотивів поведінки спостережуваного;
- високий інтелектуальний рівень, котрий дає змогу відійти від егоцентричної позиції в оцінці дій спостережуваного;
- високий рівень особистісної зрілості, завдяки чому стає можливим розв'язання своїх власних проблем і процесів інтерпретації поведінки іншої людини;
- великий репертуар поведінкових реакцій, який дозволяє обрати поведінку, відповідну даній ситуації спілкування .

Як окремий соціально - психологічний механізм, що значною мірою впливає на взаємодію груп взагалі, і зокрема взаємодію ОВС і населення, слід виділити соціально-психологічні стереотипи. Професія працівника ОВС у цілому належить до “ризикованої” з погляду стереотипізації уявлень про самого себе. Можливість застосування силових методів, можливість опертися на авторитет владних повноважень - усе це створює живильне середовище для розвитку стереотипів. Один із найважливіших результатів стереотипізації - формування у свідомості працівника міліції образу ідеального громадянина - такого, який підтримує його в ролі успішного професіонала і робить його роботу приємною: готовий до співробітництва, намагається допомагати, дисциплінований. Людей, схожих на цей ідеал, працівник ОВС сприймає не тільки як “гарних”, але і як приємних в усіх відношеннях. Підхожі під протилежний образ - “погані” - сприймаються в цілому як байдужі, агресивні, як джерела негативних емоцій.

У другому підрозділі “Реалізація існуючих теоретичних концепцій у взаємодії міліції та населення” зазначається, що процеси демократизації започатковують становлення органів охорони

правопорядку в новому розумінні з більш змістовним статусом, що зобов'язує здійснювати не тільки правоохоронне, а й більш широке соціальне обслуговування населення. А це, у свою чергу, потребує поширення позитивних аспектів взаємодії ОВС із соціальними групами, прошарками і суспільством у цілому.

Таким чином, виникає об'єктивна необхідність у створенні міцних концептуальних засад для позитивної взаємодії міліції України з населенням в процесі реалізації правоохоронної діяльності. Як теоретична засада такої взаємодії пропонується системний підхід. Так, теорія В. Парето, завдяки розгляду суспільства як системи, що перебуває в рівновазі, може бути ефективно використана для виявлення перспектив розвитку зв'язків міліції та населення; конфліктні теорії – для вивчення причин виникнення конфліктів у взаємодії; функціональна теорія та теорія обміну – для розгляду вимог індивідуальності до процесу взаємодії; символічний інтеракціонізм - для виявлення ступеня сприйняття населенням або працівником міліції правил, вимог щодо взаємодії.

Автором підкреслюється, що взаємодія міліції з населенням у правоохоронній діяльності будуватиметься на принципах науковості, правової упорядкованості, законності, публічності, плановості. Всі ці принципи в практичному вимірі набувають вигляду конкретних заходів, таких як взаємне інформування, планування; спільний аналіз і оцінка оперативної обстановки. Впровадження цих принципів у діяльність міліції і громадських організацій дозволяє значно оптимізувати процес взаємодії.

Особливу увагу дисертант приділяє аналізу теоретичних засад забезпечення взаємної довіри і підтримки в процесі взаємодії населення і міліції. Однак особливості реалізації завдань правоохоронної діяльності потребують і взаємного контролю. Таким чином, окремими напрямками взаємодії стають: створення системи громадського контролю за діяльністю міліції, що спирається на моніторинг управлінських рішень у правоохоронній сфері; впровадження практики проведення незалежних громадських експертиз; активізація діяльності об'єктивних і незалежних ЗМІ, що відстоюють громадські інтереси.

У другому розділі **"Соціологічне вимірювання рівня взаємодії населення і міліції"** розглядається сприйняття населенням загрози погіршення криміногенної ситуації в країні, області, районі, підрайоні, МВМ та вплив цього фактора на ставлення населення до міліції й рівні взаємовідносин між міліцією і населенням.

У першому підрозділі *"Громадська думка про криміногенну ситуацію як необхідна умова формування механізму взаємодії між міліцією і населенням"* розглядаються основні тенденції зміни криміногенної ситуації в Україні, Харківській області, м. Харкові за період з 1995 року по 2000 рік включно і відображення її у свідомості людей. Вивчення офіційних даних дозволяє зробити такі висновки: у загальній кількості злочинів в Україні переважають злочини проти приватної власності й особи (47,8% у 1995 р. і 34,4% у 1999 р.); зростає кількість розбійних нападів (5173 у

1999 р. проти 1740 у 1995 р.); на постійному рівні залишається рівень тілесних ушкоджень. Ці види злочинів показові в соціологічному аспекті, оскільки вони можуть бути оцінені безпосередньо громадянами, виходячи з власного досвіду. Але офіційні дані не висвітлюють усю картину, бо поряд зі злочинами, що реєструються, існує так звана латентна злочинність. За даними експертних оцінок, з деяких видів злочинів існує різниця в кілька разів (між фактичним рівнем злочинності і тією, що реєструється). Крім того, статистичні дані не розкривають міру занепокоєності громадян рівнем злочинності і видами злочинів. Самопочуття громадян, відчуття загрози, неможливість захистити себе і свою сім'ю власними силами визначають і ставлення до міліції. У зв'язку з цим обґрунтовується необхідність введення соціологічного моніторингу щодо вимірювання рівня розповсюдження злочинності і занепокоєності громадян її ступенем. У роботі подано програму вимірювання цих двох показників, аналізуються дані, отримані протягом 1997-2000 рр. щодо ставлення населення до стану криміногенної ситуації у м. Харкові і Харківській області. Результати аналізу дозволили виявити такі характеристики цього ставлення на рівні свідомості:

- суб'єктивне сприйняття стану злочинності в м. Харкові і Харківській області в основному відповідає тенденціям і структурі злочинів, що наводяться в офіційній статистиці;
- громадська думка фіксує значний рівень латентної злочинності, що відбивається і в ступені занепокоєності респондентів щодо цілої низки злочинних посягань;
- населення значно гостріше реагує на факт злочинного посягання або можливого його здійснення, спрямованого проти нього або його майнових прав, і менш значною є реакція на загрозу громадській безпеці;
- представники органів правопорядку, навпаки, гостріше реагують на випадки порушень або можливої загрози громадській безпеці.

Виявлення спільних проблем міліції і населення стосовно стабілізації криміногенної ситуації в місцях проживання останнього дозволило виявити ступінь зацікавленості обох сторін в охороні громадського порядку і забезпеченні прав і свобод людини.

Другий підрозділ "Соціально-психологічні уявлення населення щодо образу і поведінки працівників міліції" присвячений доведенню трьох тез: 1) в основу взаємодії партнерів покладено їх взаємопорозуміння, тобто осмислення, оцінка інтересів і цілей одне одного і сприйняття їх як своїх; 2) міжгрупова взаємодія як засіб вирішення загальних цілей і проблем повинна спиратись не на лідерство, перемогу одного над іншим, а на довіру, співробітництво, злагоду; 3) взаємопорозуміння між партнерами починається зі сприйняття образу та поведінки одне одного як привабливого або непривабливого.

Дані, отримані завдяки застосуванню методів спостереження за діями працівників охорони громадської безпеки, ДАІ, проведенню фокус-груп із громадянами і працівниками міліції, використанню методу семантичного диференціалу, дозволяють зробити висновки про необхід-

ність працівникам міліції уникати агресивних форм поведінки, працювати над привабливістю зовнішнього вигляду, відпрацьовувати комунікативні якості тощо.

У третьому підрозділі *"Раціоналізм у системі уявлень населення і міліції щодо співпраці"* доводиться, що з переходом суспільства до ринкових, товарно-грошових відносин, з розбудовою інститутів приватної власності, утвердженням прав і свобод громадянина створюються нові умови для взаємодії між населенням і міліцією. Суть їх полягає в переході від ірраціональних основ до раціональних принципів. Але громадяни будують свої стосунки з представниками органів правопорядку не на науковому, а на повсякденному знанні, тобто на здоровому глузді (Дж.Віко, А.Бергсон, М.Вебер, П.Штомпка). Аналіз літературних джерел щодо аналізу умов, причин, чинників, які впливають на відносини між соціальними суб'єктами, а також результатів соціологічних опитувань, присвячених вивченню проблем соціальної та особистої безпеки, узагальнення результатів дослідження, здійсненого за участю автора, показали, що на прийняття людиною рішення про співробітництво з міліцією на рівні здорового глузду можуть впливати такі обставини: усвідомлення особою рівня особистої безпеки; позитивний досвід взаємозв'язків з представниками міліції, мотиваційна спрямованість людини на співробітництво. Результати численних соціологічних досліджень (В.С.Бакіров, О.М.Балакірева, В.О.Соболев, І.П.Рущенко, О.О.Яременко та інші) свідчать, що серед вказаних обставин головною є усвідомлення людиною особистісної безпеки як умови співробітництва. Дисертант досліджує також вплив на взаємодію міліції і населення й таких чинників, як ЗМІ та ступінь довіри громадянина до діяльності міліції.

У четвертому підрозділі *"Поведінкові аспекти взаємостосунків населення і міліції"* розглядається охорона громадського порядку як форма спільної діяльності міліції і населення, зацікавленість у ній кожної зі сторін, містяться програми і наслідки такої діяльності. Дисертант доводить, що завдяки розвитку постійних контактів громадян і міліції на підставі спільно розроблених програм у підрайоні с. Солоніцевка затримання на вулицях і в громадських місцях жителі рідше стали сприймати як необгрунтовані, підвищилась кількість самостійних звернень їх до працівників міліції, а персоніфікація та інтенсифікація контактів населення з міліцією сприяє зменшенню соціальної дистанції між мешканцями підрайонів і міліціонерами.

Третій розділ дисертації "Основні форми взаємодії між населенням і міліцією та шляхи їх удосконалення" присвячений аналізу форм співпраці міліції і населення, які формувались у 90-ті роки за ініціативою або органів правопорядку, або громадських організацій.

У першому підрозділі *"Аналіз основних форм співпраці між міліцією і населенням"* доводиться, що до найбільш розповсюджених форм такої співпраці в Україні слід віднести ДНД, робітничі та студентські загони сприяння діяльності міліції, пункти охорони громадської безпеки, консультативну допомогу органів міліції по охороні під'їздів будинків, городів, садових ділянок, автотранспорту тощо. Дисертант обгрунтовує позитивний вплив місцевої (у майбутньому му-

ніципальної) міліції на взаємодію з населенням.

Другий підрозділ "Перспективи розвитку співпраці між населенням і міліцією" присвячений розгляду основних шляхів розвитку співробітництва органів правопорядку і населення. Серед них автор виділяє такі, як створення сучасної правової бази для співробітництва органів міліції і громадськості; підвищення професійних якостей працівників міліції, перш за все таких, як повага до прав людини і громадянина, суворе дотримання вимог правових і моральних норм, культура спілкування з різними групами населення, особливо з групами ризику (наркомани, алкоголіки, жебраки тощо); розробка та впровадження програм співпраці між мешканцями підрайонів, мікрорайонів та підрайонними відділами міліції.

Висновки. У висновках дисертації підбито підсумки, узагальнено результати дослідження та розроблено рекомендації щодо подальших теоретичних розробок і створення системи управління процесом взаємодії між населенням і міліцією.

На основі вивчення теорій соціальної взаємодії автор доводить, що соціальна взаємодія між спільнотами може базуватись не лише на ідеях лідерства, переваги, перемоги, конфлікту, але й принципах рівності сторін, співпраці, справедливості, довіри.

В програму та інструментарій, які використовувались при опитуванні населення, працівників міліції, при інтерв'юванні експертів, проведенні фокус-груп тощо, були покладені основні гуманістичні ідеї соціальної взаємодії. Це дозволило зробити висновок, що респонденти, які довіряють міліції і знайшли у працівників органів правопорядку співчуття, здебільшого зорієнтовані на співпрацю.

Отримані результати соціологічних досліджень вірогідні, оскільки проводились за єдиною методикою протягом 1997 - 2000 рр., а кількісні і якісні результати порівнювались з даними, отриманими за подібною тематикою іншими соціологічними центрами, зокрема Східно-Українським Центром соціологічних досліджень, ЦГЗ МВС України, Українським інститутом соціальних досліджень.

Автор доводить, що ставлення населення до міліції будується поступово: від усвідомлення криміногенної ситуації в країні, регіоні, місці проживання через уявлення образу міліціонера як борця зі злочинністю, захисника спокою мешканців від правопорушників і представника держави, який забезпечує охорону основних прав і свобод людини й громадянина, до випадкових чи необхідних контактів, потім перших взаємодій і лише після цього сприйняття або відторгнення працівника міліції як представника закону, справедливості і порядку.

Взаємодія міліції з населенням у правоохоронній діяльності будується на принципах науковості, правової упорядкованості, законності, публічності, плановості. Ці принципи в практичному вимірі набувають вигляду конкретних заходів, таких як взаємне інформування, планування;

спільний аналіз і оцінка оперативної обстановки, а впровадження їх у діяльність міліції і громадських організацій дозволяє значно оптимізувати процес взаємодії.

Взаємодія населення і міліції, в першу чергу, ґрунтується на взаємній довірі і підтримці. У той же час, особливості реалізації завдань правоохоронної діяльності потребують і взаємного контролю. Таким чином, окремим напрямком взаємодії є створення системи громадського контролю за діяльністю міліції, що спирається на моніторинг управлінських рішень у правоохоронній сфері; налагодження практики незалежних громадських експертиз; підвищення ролі об'єктивних і незалежних ЗМІ, що відстоюють громадські інтереси.

Система громадського контролю може включати такі структурні компоненти.

1. "Сторожові" групи й організації, зорієнтовані на моніторинг взаємодії громадян із державно-адміністративними структурами - сфери, де громадяни найчастіше відчують суттєві обмеження або неможливість реалізації громадянських прав. Удосконалення законодавства в цій галузі встановило б "правила гри" для держави і для громадянина з визначенням прав і обов'язків кожного.

2. Незалежні громадські експертизи стратегій ОВС, ефективності діяльності і контролю за виконанням поставлених завдань. Однією з практичних форм участі представників громадськості в прийнятті відповідальних управлінських рішень може стати розширення практики відкритих громадських слухань звітів про виконану роботу і планів заходів у масштабах органу внутрішніх справ.

3. Засоби масової інформації, які повинні об'єктивно і неупереджено відстоювати саме громадські інтереси, пропагувати типи і принципи громадської участі, висвітлюючи перші вдалі спроби ефективної практики системи громадського контролю.

Аналіз мотивації населення до співпраці з міліцією показав, що з розвитком ринкових, товарно-грошових відносин у різних верств населення формується раціональний, прагматичний підхід до такої взаємодії. Він чітко корелюється з віком, статтю, соціальним статусом респондента.

Для того, щоб існуючі форми співпраці населення і міліції стали більш плідними, необхідно прийняти Закон України "Про органи внутрішніх справ України", змінити ставлення ЗМІ до взаємодії міліції і населення, використовувати соціологічні моніторинги щодо виміру стану взаємовідносин населення і міліції.

Важливо, щоб базова і постійна освіта працівників ОВС включала в себе вивчення проблеми взаємовідносин населення і міліції.

Список опублікованих праць за темою дисертації

1. Московець В.І., Соболев В.О. Соціологічне і організаційне забезпечення взаємозв'язків міліції та населення // Матеріали науково-практичної конференції "Актуальні питання теорії та практики судової експертизи". – Х., 2000. - С. 104-107.

2. Московець В.І. Якби я займався бізнесом, давно б став мільйонером // Богомольця 10. Іменем закону. - № 46 (1226) від 10.11.2000.

3. Московець В.І., Соболев В.О., Попова Г.В., Болотова В.О. Міліція і населення - партнери / За заг.ред.проф. Ярмиша О.Н. – Х.: Ун-т внутр. справ, 2000. - 93 с.

4. Московець В.І. Взаємодія міліції та населення в охороні громадського порядку //Вісник Університету внутрішніх справ. – Х, 2000. - Вип. 10. - С.284-288.

5. Московець В.І. Соціологічне супроводження взаємодії міліції і населення // Вісник Міжнародного слов'янського університету. - Т.4. -№2. - 2001. - С. 36-41.

6. Московець. В.І. Основні форми взаємодії міліції і громадськості в правоохоронній діяльності //Вісник Нац. університету внутрішніх справ. – Х., 2001. - Вип. 13. - С.36-41.

АНОТАЦІЇ

Московець В.І. Взаємодія населення з міліцією: стан та шляхи удосконалення. - *Рукопис.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.03 - соціальна структура, соціальні інститути, соціальні відносини. - Національний університет внутрішніх справ, Харків, 2001.

Дисертація присвячена вивченню процесу взаємодії між населенням і міліцією у зв'язку із соціальними змінами, які відбуваються в Україні. Розглядаються існуючі теоретичні підходи до визначення змісту соціальної взаємодії, можливості їх застосування при конструюванні програм щодо взаємозв'язків та співпраці між населенням і міліцією. Дається авторське визначення поняття "взаємодія між міліцією і населенням".

У роботі виділяються і розглядаються найважливіші взаємозв'язки між населенням і міліцією на різних рівнях. На основі узагальнення основних форм співпраці між населенням і міліцією (ДНД, пунктів охорони громадського порядку, робітничих та студентських загонів щодо сприяння діяльності міліції, консультативних пунктів тощо) обґрунтовується необхідність створення відповідної нормативно-правової бази для співпраці; удосконалення матеріально-технічних умов, інформаційного забезпечення, системи морального та матеріального стимулювання тощо.

Запропонована і впроваджується оригінальна програма "Взаємопорозуміння та співпраця між населенням і міліцією по охороні громадської безпеки" у с. Солоніцевка Дергачівського району Харківської області.

Ключові слова: соціальна взаємодія, співпраця, населення, міліція, соціальний контроль за діяльністю міліції.

Московец В.И. Взаимодействие населения с милицией: состояние и пути совершенствования. - *Рукопись.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата социологических наук по специальности 22.00.03 - социальная структура, социальные институты, социальные отношения. - Национальный университет внутренних дел, Харьков, 2001.

Диссертация посвящена изучению процесса взаимодействия между населением и милицией в связи с происходящими в Украине социальными изменениями. Рассматриваются существующие теоретические подходы к определению содержания социального взаимодействия, возможности их применения при конструировании программ относительно взаимосвязей и сотрудничества между населением и милицией. Дается авторское определение понятия "взаимодействие между милицией и населением".

В работе выделяются и рассматриваются важнейшие взаимосвязи между населением и милицией на уровнях: восприятия угрозы и распространенности криминогенной ситуации в стране, регионе, по месту жительства; представления образа и поведения милиционера как субъекта охраны правопорядка, обеспечения основных прав и свобод человека; иррационального и рационального осознания контактов и отношений с работниками милиции. Особое внимание диссертанта уделяется анализу теоретических основ обеспечения взаимного доверия и поддержки в процессе взаимодействия населения и милиции. В то же время, особенности реализации заданий правоохранительной деятельности требуют и взаимного контроля. Таким образом, как отдельные направления взаимодействия автором выделяются: создание системы общественного контроля за деятельностью милиции, который опирается на мониторинг управленческих решений в правоохранительной сфере; внедрение практики проведения независимых общественных экспертиз; активизация деятельности объективных и независимых СМИ, которые отстаивают общественные интересы.

На основе обобщения основных форм сотрудничества между населением и милицией (ДНД, пунктов охраны общественного порядка, рабочих и студенческих отрядов по содействию деятельности милиции, консультативных пунктов и т.п.) обосновывается необходимость создания соответствующей нормативно-правовой базы для сотрудничества; усовершенствования материально-технических условий, информационного обеспечения, системы морального и материального стимулирования и т.д.

Предложена и внедряется оригинальная программа "Взаимопонимание и сотрудничество между населением и милицией по охране общественной безопасности" в с. Солоницевка Дергачевского района Харьковской области.

Ключевые слова: социальное взаимодействие, сотрудничество, население, милиция, социальный контроль за деятельностью милиции.

Valery I. Moskovetz Population and militia interaction: a state and ways of improving. - *Manuscript*.

Thesis on getting a scientific degree of the candidate of sociological sciences in specialty 22.00.03 - social structure, social institutes, social relations. - The National University of Internal Affairs, Kharkov, 2001.

The thesis is devoted to study of process of interaction between population and militia in connection with social changes in Ukraine. The existing theoretical approaches to determination of the social interaction content, possibility of its implementation in programs on making correlations and cooperation between the population and militia are considered. The author's definition) of an "interaction between militia and population" concept is given.

In the thesis are selected and considered the major correlations between the population and militia at levels: perception of threat and criminal situation prevalence in country, region; creating an image and behaviour of the militiaman as a subject of order protection, maintenance of the major rights and freedoms of the person; irrational and rational comprehension of contacts and relations with the workers of militia.

On the base of generalization of main forms of co-operation between the population and militia (community policing, public order protection units, labors' and student's groups on militia activity assistance, advisory units and etc.) the necessity of creation of appropriate legal basis for cooperation is justified; improvements of social-economic conditions, information support, system of moral and material stimulation and etc.

Is offered and is being implemented the original program

"Mutual understanding and cooperation between the population and militia on protection of public safety" in one Solonitsevka village, Dergachi county, Kharkov region is introduced.

Key words: social interaction, cooperation, population, militia, social monitoring on activity of militia.